

УДК 159.942.5

ШВАЛЬ Ю. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті соціалізація розглядається як провідний процес і механізм становлення особистості. Розкрито психологічні механізми соціалізації як одного з базових процесів становлення індивіда як суб'єкта соціальних відносин та побудови на цій підставі періодизації соціального розвитку. Цей підхід дозволив розглядати соціалізацію індивіда як процес набуття здатності до самостійної побудови і відтворення систем соціальних зв'язків і відносин. Виокремлено вікові етапи соціалізації, що відкриває можливість створення періодизації соціального розвитку особистості.

Процес соціалізації представляється як один із базових процесів розвитку і становлення особистості за рахунок розгортання інтимно-психологічного механізму диференціації/інтеграції стосунків індивіда з оточуючим середовищем.

Ключові слова: соціалізація, особистість, життєвий шлях, соціальний статус, групова взаємодія, само ставлення, інтеграція, соціальний простір.

Постановка проблеми. Соціалізація вважається провідним процесом і механізмом становлення особистості як соціальної істоти. Саме через неї відбувається засвоєння індивідом соціальних цінностей, норм, правил та моделей поведінки і взаємодії. Мабуть, не існує жодної розвиненої психологічної теорії, де не було б запропоновано власне тлумачення поняття соціалізації, кожне з яких висвітлює певний аспект цього процесу. Проте всі згодні з тим, що у процесі соціалізації відбувається становлення і формування власне людських якостей індивіда, які «надстроюються» понад його вродженими та біологічними властивостями. Найбільш поширеним є розуміння соціалізації як процесу і результату засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду. Проте сама соціалізація розглядається чи у якості суто соціального процесу, чи у якості результатів виховних впливів як частини загального педагогічного процесу, а власне психологічна теорія соціалізації досі відсутня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціалізація особистості постійно знаходиться у полі зору науковців. Так, тільки у 2014 році на сторінках збірника наукових праць «Актуальні проблеми психології» (Том VII «Екологічна психологія») розглядалися такі аспекти соціалізації особистості: дослідження схильності до соціальної злагоди як складової соціального розвитку особистості у ранній юності [1], інституалізація соціальних потреб [2], сучасні моделі соціальної політики [3] та інші.

Нами раніше також розглянуто психологічні засади соціогенезу, описано механізм трансформації як механізм соціогенезу, наголошено, що соціогенеза і соціодинаміка можуть і мають стати предметом соціально-психологічних досліджень і практик [9].

Мета цієї статті полягає у розкритті психологічних механізмів соціалізації як одного з базових процесів становлення індивіда як суб'єкта соціальних відносин та побудови на цій підставі періодизації соціального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття соціалізації було введено у соціальну психологію в середині ХХ ст. [6] та на сьогодні у світовій практиці найчастіше використовується три психологічні теорії соціалізації.

Перша – це теорія соціальної адаптації, яка склалася у рамках поведінкового підходу [10]. У її основі лежить уявлення, що кожен індивід приходить у світ, у якому вже існують усталені соціальні структури і відносини, представлені у діяльності різноманітних груп. Тому процес соціалізації полягає у послідовному пристосуванні (адаптації) індивіда до тих груп, які з певною закономірністю виникають на його життєвому шляху.

У цьому підході стверджується, що у кожній групі встановлюється певна структура відносин, яка фіксує груповий статус кожного члена групи, а у великих групах та у суспільстві в цілому – соціальний статус особи. У процесі групової взаємодії конвенційно встановлюються певні групові правила і норми, які регулюють як взаємини всередині групи, так і її взаємодії з оточуючим середовищем. Назовні це проявляється у тому, що всі члени групи відтворюють і демонструють одну модель поведінки, яка є обов'язковою для всіх. Група примушує індивідів дотримуватися встановлених правил через груповий тиск, а індивіди можуть підкорятися, демонструючи конформізм, чи протистояти цьому

тиску, демонструючи нонконформізм. Носієм групових норм, правил і моделей поведінки є лідер, а боротьба за лідерство утворює процес групової динаміки.

Входження індивіда у групу полягає у прийнятті групових норм і правил й отриманні певного статусу. Якщо група прийняла індивіда, то у психологічному плані це визначається як успішна адаптація, а якщо не прийняла – то як дезадаптація. У кожного конкретного індивіда процеси адаптації у різних групах на різних рівнях соціальної організації – від мікро-до макро-соціального – можуть відбуватися по-різному. В одній групі індивід може бути добре адаптованим, а в іншій – ні, в одній групі індивід може бути лідером, а в іншій – відкинутим, але якщо індивід не може пристосуватися до жодної групи, то він визначається як дезадаптант.

Високий рівень дезадаптованості може призводити до маргіналізації особистості, яка проявляється у тому, що індивід «виштовхується» з усіх соціально прийнятих груп, а його статус визначається як «поза суспільством». Маргінальні особи можуть утворювати свої власні угруповання та спільноти, що дає їм змогу виживати і якимось чином існувати на межі чи за межею суспільних відносин. Маргінальність, як правило, супроводжується втратою роботи, житла і сім'ї, високим рівнем алкоголізму та наркоманії, широким розповсюдженням інфекційних хвороб, почасти таких, як туберкульоз, гонорея, сифіліс, СНІД тощо. При цьому треба враховувати, що вказані зміни можуть бути не тільки наслідками маргіналізації особистості, а й навпаки, виступати безпосередніми чинниками її виникнення.

У рамках цього, поведінкового, підходу здатність особистості до входження у соціальні групи, та протистояння негативним впливам визначається системою соціального навчіння. Сукупність суб'єктів, які здійснюють таке навчіння визначаються як агенти соціалізації особистості. Агентами соціалізації постають як соціальні інститути – сім'я, школа тощо, так й окремі індивіди – визнані суспільні лідери, молодіжні кумири тощо. Основним інструментом соціалізації стає формування поведінкових умінь та навичок.

Таким чином, поведінковий підхід та теорія адаптації постає як дієва методологічна основа розуміння процесу соціалізації та

розробки технологій соціальної роботи з певними видами відхилень у соціальному розвитку особистості. Проте він має свої недоліки й обмеження, пов'язані з тим, що особистість розглядається як об'єкт соціальних впливів і перетворень у процесі соціалізації. Ігнорування суб'єктної природи соціалізації призводить до того, що в теоретичних моделях і практичних технологіях не враховуються особливості мислення і рефлексії індивіда, цінності і переконання особистості, тобто здатність особистості до самотворення і самоперетворення. У цілому можна сказати, що цей підхід добре працює на рівні буденної поведінки, але не дає змоги здійснювати соціальну і психологічну роботу на рівні особистості клієнта.

Друга загальна теорія – це теорія соціальних ролей, яка склалась у рамках психодинамічного підходу [4]. Соціальне життя представлено у цій теорії системою рольових відносин, де набір ролей задано у базовій міфології і транслюється від покоління до покоління через колективне несвідоме (за термінологією К.-Г. Юнга). Соціальна роль представляє собою єдність певної функції у системі соціальної взаємодії і поведінкового патерну, тобто цілісної моделі поведінки. Так, наприклад, функція управління і прийняття рішення може бути задана у міфологічній формі через постать Зевса, чи через постать голови роду, чи батька у патріархальній сім'ї.

На буденному рівні ці міфи трансформуються у казки, билини, притчі, витвори мистецтва, художні твори, кіно- і мультфільми тощо. Це означає, що одна і та ж соціальна функція може висвітлюватися через різні персонажі, набір яких відповідає конкретним умовам і потребам життя суспільства. Так, наприклад, Геракл і Бетмен, як персонажі, мало чим схожі, проте обидва несуть на собі й утілюють соціальну роль «Героя».

Для того щоб певна функція чи роль здійснювалась, повинна існувати відповідна ситуація, яка у своїй динаміці утворює певний сценарій життєдіяльності. Цей сценарій може бути різною мірою усвідомленим, проте саме він задає логіку розгортання самої ситуації й учинків діючих персонажів.

Стверджується, що у персонажі втілюється цілісна модель соціальної взаємодії, а соціалізація відбувається як процес послідовного засвоєння змісту цих ролей через механізм ідентифіка-

ції особи з певним персонажем. Суттєво, що через такі уявні пости таті задаються і психологічні характеристики соціальної ролі. Тому виокремлюється також конструкт психологічних ролей, які задають простір індивідуально психологічних варіацій соціальних ролей.

Соціальна взаємодія має ще один аспект, дуже важливий для розуміння процесу соціалізації. Це – морально-етична сторона взаємодії. Будь-яка соціальна взаємодія імпліцитно містить у собі моральну дилему: добра і зла; обов'язку і бажання; честі і підкорення тощо. Засвоєння індивідом тієї чи іншої ролі, згідно цієї теорії, призводить і до засвоєння відповідних еталонів моральності, які закріплюються як етичні цінності у свідомості індивіда та як морально-психологічні якості особистості.

У рамках рольового підходу розроблено багато різноманітних психологічних технік, які використовуються у консультативній, корекційній та терапевтичній практиках. Перша така технологія розроблена ще у середині 50-х років ХХ-го ст. Дж. Морено й отримала назву «психодрама». На сьогодні це величезна кількість різноманітних методів та методик, яка включає всі види драматизацій та рольових ігор.

Ці методи дуже активно використовуються у сучасній психологічній практиці та у соціальній роботі при вирішенні задач корекції соціального розвитку та формування систем взаємодії. У цілому слід відмітити, що найбільш позитивною стороною цього підходу є те, що він дає змогу у практиці соціальної роботи виходити на рівень особистості клієнта, його свідомості та індивідуально-психологічних якостей.

Усі методи роботи з клієнтом у цьому підході побудовано на матеріалі ігрової умовності, де людина може вільно змінювати свій образ, обирати будь-яку роль, будувати будь-які, навіть фантастичні, сценарії життя. Проте засвоєні нові рольові конструкти і поведінкові вміння все ж таки залишаються умовними й ігровими. Їх перенесення у справжнє реальне життя залишається невирішеною проблемою самого клієнта.

Третя загальна теорія – це теорія діяльності, яка склалась у рамках культурно-історичного підходу [8]. Соціальне життя представлено як систему діяльностей і відносин, що регулюються культурними нормами. Суттєво, що самі діяльності і відноси-

ни є понад-індивідуальними утвореннями, а люди включаються у них на ті функціональні місця, які задані їх процесом і структурою. Становлення (розвиток) індивіда описується як послідовне оволодіння все більш складними формами діяльності і відносин. Саме «оволодіння» розглядається як процес інтеріоризації, коли культурна норма, за якою побудована ця діяльність, стає формою мислення, схематизмом свідомості самого індивіда, тобто коли вона стає здатністю індивіда до самостійного і вільного відтворення культурної норми у власній реальній діяльності. Такий же механізм розвитку розглядається і щодо становлення систем соціальних відносин індивіда. Якщо розглядається діяльнісна сторона розвитку, то вводиться поняття суб'єкта, а якщо аспект відносин – то вводиться поняття особистості (за О. М. Леонт'євим).

Процесуальний характер соціалізації передбачає введення двох додаткових теоретичних конструктів, які фіксують динамічний характер розвитку і відносно статичний характер кожного окремо взятого моменту цього розвитку. Таким чином, з одного боку, це розподіл процесу на періоди чи етапи, а з другого – введення схеми опису кожного етапу як усталеної системи. Таким поняттям стало поняття соціальної ситуації розвитку, введене Л. С. Виготським.

Традиційно процес соціалізації розподілявся на три великі етапи. Перший – це первинна чи родинна, а точніше, родинно-шкільна соціалізація, де дитина розглядалась як відносно пасивний об'єкт соціалізуючих впливів батьків та вчителів. Цей період співпадав з дошкільним та шкільним віком і, відповідно, виховання і навчання розглядались як провідні засоби соціалізації. Вважається, що саме у такий спосіб забезпечується засвоєння дитиною нормативної системи соціальних цінностей, основ суспільної моралі, необхідних соціальних знань та навичок громадської поведінки. Усілякі недоліки і відхилення у соціалізації пов'язувались, у першу чергу, з недоліками у сімейному вихованні, що фіксувалося у низці понять: «неповна сім'я»; «дисфункційна сім'я»; «бездоглядність»; «педагогічна занедбаність» тощо. Значна роль у виникненні відхилень також відводилась так званому «впливу вулиці», де вулиця чи двір розглядались як джерело ненормативних, асоціальних і, навіть, антисоціальних впливів.

Другий етап – вторинна чи професійно-трудова соціалізація, основним змістом якої вважалось входження і закріплення індивіда у трудові колективи. У радянській педагогіці і соціальній психології, починаючи ще з робіт А. С. Макаренка, вважалось, що колектив має первинну силу відносно індивіда і саме через нього можуть здійснюватися не тільки виховні, а й перевиховні впливи на особистість. У 70–80-х р. р. ХХ-го ст. під керівництвом А. В. Петровського [7] було проведено численну кількість досліджень, де стверджувалось, що колектив є вищою формою розвитку групи й у ньому встановлюється соціально позитивна система цінностей. Ці цінності кожен член колективу приймає як свої власні і готовий їх відстоювати самостійно, незалежно від групи. Ці дослідження обґрунтовували ідею, що вторинна соціалізація не вичерпується входженням у світ професійної діяльності, а її дійсним змістом є особистісне прийняття й утвердження суспільних цінностей і становлення ціннісно-сміислової сфери особистості.

Третій етап – третинна чи пост-трудова соціалізація, яка співпадала з пенсійним та похилим віком життя людини. В основному цей етап описувався у «негативній» термінології, як поступова втрата особистістю професійних та особистісних зв'язків і сенсів існування. Проте чітко визначалася соціальна функція людей похилого віку – вони мали на суспільному рівні доповнювати виховний і педагогічний вплив на підростаючі покоління. Вважалось, що саме вони уособлювали героїчне минуле, яке мало ставати взірцем для молоді та утверджувати суспільні цінності. За рахунок цього суспільний вимір соціалізації отримував певну завершеність і набував ознак самовідтворюваної системи.

Ця соціально-діяльнісна модель досить успішно функціонувала на суспільному рівні, проте вона має і низку суттєвих недоліків. По-перше, вона виявляється ефективною тільки за умов стабільного, традиційно спрямованого суспільства і не діє в умовах швидких динамічних соціальних змін. По-друге, хоча теоретично стверджується ідея індивіда як соціального суб'єкта й особистості, проте жорстка система абсолютного пріоритету суспільних цінностей над особистими позбавляє реального індивіда свободи вибору і дії, тобто позбавляє його суб'єктності та особистісного виміру життєдіяльності. По-третє, ця система покладає

надмірні очікування на педагогіку, а щодо всіх можливих відхилень змушена вводити дуже жорстку систему контролю і покарань, тобто вся система соціалізації стає педагогічною і репресивною водночас.

Проте ми вважаємо, що вказані недоліки пов'язані, переважним чином, з надмірним тиском соціальної ідеології, а не зі змістом психологічної теорії. Культурно-історична парадигма не вичерпала свій евристичний потенціал, якщо на перше місце дійсно поставити розвиток індивіда як особистості і суб'єкта власної життєдіяльності.

Теоретичним підґрунтям подальшого розвитку діяльнісного підходу може стати концепція генези особистості С. Д. Максименка [5]. Методологія моделювання генези особистості як суб'єкта соціальних відносин утворює у якості провідного принципу розвитку принцип ускладнення простого висхідного цілого шляхом диференціації його структурно-функціональних елементів, що призводить до набуття нової якості всієї системи. Виникнення нової якості потребує розгортання особливого процесу її інтеграції, «вписування» в існуючу систему психологічної регуляції поведінки і діяльності. Таке встроювання призводить до зміни у загальній архітектоніці психологічної структури особистості, до виникнення нової інтегративної «точки збирання» окремих психологічних функцій у цілісну систему. Таким чином, розвиток особистості, у тому числі і її соціальний розвиток, можна представити як дію реціпрокного механізму диференціації та інтеграції психологічних функцій, які на індивідуальному рівні виявляються у формі набутих здатностей. Окрім того, можна стверджувати, що на різних етапах онтогенезу особистості превалюють то механізми диференціації, то інтеграції, але у всякому випадку обидва є у наявності.

З точки зору теорії соціалізації таким висхідним цілим є соціально зумовлене ставлення до новонародженої дитини як до абсолютної цінності, а сама дитина включається у таку систему відносин, яка характеризується її абсолютним прийняттям. Проте таке абсолютне прийняття дитини притаманно тільки для віку немовля, а надалі соціальні відносини і міжособові стосунки значно ускладнюються, диференціюються й інтегруються у психологічну структуру особистості як її соціальні здатності. Це

ускладнення має закономірний і нормативний характер, що й утворює соціокультурний зміст соціалізації індивіда.

Цей підхід дозволяє розглядати соціалізацію індивіда як процес набуття здатності до самостійної побудови і відтворення систем соціальних зв'язків і відносин. Іншими словами, у процесі соціалізації індивід поступово стає суб'єктом різних відносин, а якість цих відносин буде характеризувати його особистість.

Відповідно до принципу генези особистості ми можемо виокремити такі етапи соціалізації:

1. Етап первинного диференціювання взаємодій. Він розпочинається наприкінці віку немовля з освоєння дитиною перших правил поведінки і взаємодії з різними членами родини. Соціалізація розпочинається з того, що дитина починає розуміти (хоча й не повністю на усвідомленому рівні) необхідність і можливість встановлення різних взаємодій з різними членами сім'ї – з татом і мамою, бабусею і дідусем, з братиком чи сестричкою і, навіть, з кішкою чи собакою – треба поводитися по-різному. Цей процес диференціювання стає провідним у перші 4–5 років життя дитини, а інтеграційний процес проявляється у становленні системи емоційної прив'язаності дитини до оточуючих.

Поступово він охоплює близьких, але сторонніх дорослих і дітей, потім – зовсім сторонніх дорослих і дітей. Наприкінці цього етапу (як правило, у 5–6 річному віці) дитина отримує перший досвід групової взаємодії. У цілому існує загальна закономірність: чим більш різноманітним є перший досвід взаємодій, тим успішніше відбувається соціалізація особистості на цьому етапі. При цьому слід враховувати, що кількість осіб в оточенні дитини і розмаїття взаємодій не є безпосередньо пов'язаними чинниками – людей може бути достатньо значна кількість, а модель поведінки і взаємодії може бути навіть одна. Це породжує надвисокий рівень стереотипізації взаємодій і така модель детермінує усталеність життєвого стилю особистості, яка дуже важко піддається корекції. Проте можливий і зворотній варіант – коли кількість осіб в оточенні дитини може бути невеликою, а різноманітність стосунків – значною. Велике значення у формуванні розмаїття моделей взаємодії на цьому етапі соціалізації набуває можливість уведення дитини у світ казки і фантазії, де через творчу уяву для дитини «оживає» весь світ.

2. Етап диференціювання формальних і неформальних стосунків. Його початок фактично співпадає зі вступом дитини до школи і закінчується орієнтовно в 11–12 років. Вступ до школи означає включення дитини у систему формальних інституційних відносин і нормованих взаємодій. Тому перше диференціювання полягає у необхідності розподілення родинних взаємодій, побудованих на любові і прийнятті особистості, і формальних відносин, на яких побудована взаємодія дитини з учителем та іншими учнями. Традиційно ця ситуація описувалась як уміння зайняти «позицію школяра». Проте соціальний розвиток цим не вичерпується. Річ у тому, що у соціальній ситуації дитини з'являється ще два взаємопов'язаних чинника, які суттєво впливають на його життя. По-перше, це виникнення і встановлення неформальних міжособистісних стосунків з кимось із учнів класу. Це означає початок розрізнення формальних та особистісних відносин, інтеграція й усвідомлення яких завершується до 11–12 років установленням такої особистісної цінності, як дружба. Соціокультурні норми визначають, що системи формальних і дружніх відносин є протилежними, і тому саме на цьому етапі соціалізації вперше з'являються ситуації морального вибору і закладаються основи моральності особистості. По-друге, це виникнення у житті дитини зайнятого та вільного часу, тобто часу, детермінованого зовнішніми вимогами, і часу, детермінованого внутрішніми бажаннями та інтересами. Така ситуація вперше вимагає від дитини диференційованого ставлення до самої себе, яке проявляється у необхідності вирішення внутрішньої (особистісної) задачі на самоорганізацію.

3. Етап диференціювання самоставлення розпочинається з установлення підлітком власного простору життєдіяльності, що передбачає усвідомлене диференціювання зовнішніх (батьківських чи вчительських) настановлень щодо організації життєвого простору і власних інтересів. У підлітка з'являється його спортивна секція чи гурток, його кімната і двір, його навчальні чи позанавчальні інтереси тощо. Інтеграція оформлюється у відчуття «мого власного» життєвого простору як себе самого, як частини власної особистості, що відокремлює індивіда від навколишнього середовища, у тому числі і від соціального середовища. Фактично це перший крок у становленні самосвідомості як особ-

ливої психологічної інстанції, на відміну від усвідомлення себе і становлення «Я-образу», які виникають уже на 3-му році життя. Побудова власного життєвого середовища супроводжується освоєнням позанавчальних форм і типів діяльності, що призводить до значного розширення кола спілкування і принципового виходу підлітка за межі родинно-педагогічного контролю. Саме у цьому, зовнішньому, колі спілкування підлітки знаходять для себе нові орієнтири розвитку, взірці для відтворення, кумирів для обожнювання, референтні групи тощо. Вихід у зовнішнє коло спілкування часто супроводжується хворобливим розривом внутрішніх, родинних, стосунків, що і дає підстави називати підлітковий вік «важким». Диференціювання внутрішнього і зовнішнього відноситься не тільки до стосунків, але й до власної особистості, що призводить до відокремлення інтимного внутрішнього світу особистості від зовнішнього світу спілкування. Як правило, таке відокремлення переживається як перше дійсне відчуття самотності, яке постає одним із найбільш потужних чинників виникнення суїцидів у підлітковому віці. Проте тільки через переживання власної відокремленості і самотності відбувається психологічна інтеграція розрізнених «Я-образів» у «Я-концепцію» особистості. У цілому цей етап соціалізації завершується самовизначенням особистості відносно власного майбутнього, тобто чітким розгалуженням «Я-реальне», «Я-ідеальне» і «Я-майбутнє». У психологічному просторі особистості це виявляється у побудові життєвих перспектив – планів, програм і проєктів власного дорослого існування.

4. Етап соціальної інтеграції. У соціальному просторі перехід до дорослості визначається на законодавчому рівні через ствердження спроможності індивіда вступати у трудову діяльність і набуття повноти громадянських прав, проте вони не відображують психологічні ознаки дорослості особистості. Становлення дорослості як соціально-психологічної властивості особистості не має чітких вікових меж, а визначається, на нашу думку, зміною провідного механізму розвитку. Якщо на перших трьох етапах соціалізації переважаючим є механізм диференціювання, то дорослість починається тоді, коли починають переважати інтегративні процеси розвитку. Якщо на попередніх етапах особливо цінується здатність набувати нових друзів, то дорослість визна-

чається усвідомленим утвердженням друга «на все життя» (старий друг краще нових двох), пошуком супутника життя «на все життя», самовизначенням у професійній сфері, знов таки ж, «на все життя». Однією з вершинних точок дорослої соціальної інтегрованості людини є усвідомлене бажання мати дітей і виховувати їх, що «стягує» в єдиний темпоральний вузол і власне минуле даної особистості і «можливе майбутнє» особистості. Процес диференціювання не зникає, але відступає на задній план й активно проявляється тільки у ситуаціях необхідності зміни усталеного способу життєдіяльності, як набута здатність до перепроєктування та перебудови форм і способів організації життєвого простору, власного буття і, навіть, власної особистості.

5. Етап соціальної дезінтеграції пов'язаний з виникненням особливого психологічного феномену, який можна визначити як «соціальна втомленість» індивіда. У суб'єктивному просторі індивіда вона виявляється у відчутті завершення і здійсненності власних соціальних функцій і зобов'язань. Такі відчуття можуть переживатися й артикулюватися у дуже широкому діапазоні від достатньо позитивного бажання «пожити для себе» до відверто негативного – «я нікому не потрібен». Проте соціальна дезінтеграція не означає дезінтеграцію особистості, а навпаки, є наслідком надмірної особистої інтегрованості, коли індивід усе розмаїття соціальних і міжособових зв'язків «згортає» виключно на себе. Зауважимо, що у соціальному плані певна діяльнісна дезінтегрованість може компенсуватися виникненням особливого феномену – мудрістю. Мудрість виявляється як особистісна здатність до нових соціальних диференціювань при високому рівні особистої інтегрованості і, як правило, спрямована на вирішення не стільки власних проблем індивіда, скільки на вирішення проблем оточуючих людей. Тобто мудрість має скоріше соціально-психологічний, ніж індивідуально-психологічний сенс.

Висновки. Процес соціалізації може бути представлений як один із базових процесів розвитку і становлення особистості за рахунок розгортання інтимно-психологічного механізму диференціації/інтеграції стосунків індивіда з оточуючим соціальним середовищем. За ознакою переважання однієї зі складових цього механізму можна виокремлювати етапи соціалізації, які мають власний соціально-психологічний сенс і лише частково співпада-

ють з етапами загального психічного розвитку, зафіксованими у вікових періодизаціях розвитку, що відкриває можливість створення періодизації соціального розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Крюкова О. В. Дослідження схильності до соціальної злагоди як складової соціального розвитку особистості у ранній юності / О. В. Крюкова. – Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. . І. Франка», 2014. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 35. – С. 93–104.
2. Люта Л. П. Інституалізація соціальних потреб як передумова виникнення соціальної роботи / Л. П. Люта. – Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. . І. Франка», 2014. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 35. – С. 134–142.
3. Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття / Л. П. Люта. – Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. . І. Франка», 2014. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 36. – С. 242–251.
4. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – М., 2004. – 460 с.
5. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
6. Парунова Ю. Д. Концепції соціалізації людини ХХ століття / Ю. Д. Парунова // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 61. – С. 119–123.
7. Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии: Избранные труды / А. В. Петровский. – М. : Педагогика, 1984. – 272 с.
8. Психологические механизмы регуляции социального поведения – М. : «Наука», 1979. – 335 с.
9. Швальб Ю. М. Психологические основания социогенеза: община, население и сообщество как субъекты социальных отношений / Ю. М. Швальб. – Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. . І. Франка», 2014. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 35. – С. 317–329.
10. Шибутани Т. Социальная психология: пер. с англ. / Т. Шибутани. – Ростов н/Д: «Феникс», 2002. – 544 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Kryukova O. V. Doslidzhennya skhyl'nosti do sotsial'noyi zlahody yak skladovoyi sotsial'noho rozvytku osobystosti u ranniy yunosti / O. V. Kryukova. – Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – Zhytomyr: «Vyd-vo ZhDU im. . I. Franka», 2014. – Tom VII. Ekolohichna psykholohiya. – Vypusk 35. – S. 93–104.

2. Lyuta L. P. Instytutalizatsiya sotsial'nykh potreb yak peredumova vynyknennya sotsial'noyi roboty / L. P. Lyuta. – Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrainy. – Zhytomyr: «Vyd-vo ZhDU im. I. Franka», 2014. – Tom VII. Ekolohichna psykholohiya. – Vypusk 35. – S. 134–142.
3. Lyuta L. P. Suchasni modeli sotsial'noyi polityky yak instrument zabezpechennya ekolohichnosti suspil'noho buttya / L. P. Lyuta. – Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrainy. – Zhytomyr: «Vyd-vo ZhDU im. I. Franka», 2014. – Tom VII. Ekolohichna psykholohiya. – Vypusk 36. – S. 242–251.
4. Mayers D. Sotsyal'naya psykholohyya/ D. Mayers. – М., 2004. – 460 s.
5. Maksymenko S. D. Henezys sushchestvovanyya lychnosty / S. D. Maksymenko. – К. : Yzd-vo OOO «KMM», 2006. – 240 s.
6. Parunova Yu. D. Kontseptsyi sotsializatsiyi lyudyny KhKh stolittya / Yu. D. Parunova// Kul'tura narodiv Prychornomor'ya. – 2005 . – # 61. – S. 119–123.
7. Petrovskyy A. V. Voprosy ystoryy y teoryy psykholohyy: Yzbrannye trudy/ A. V. Petrovs'kyu. – М. :Pedahohyka, 1984. – 272 s.
8. Psykholohycheskye mekhanyzmy rehulyatsyy sotsyal'noho povedenyua – М. : «Nauka», 1979. –335 s.
9. Shvalb Yu. M. Psykholohycheskye osnovanyua sotsyoheneza: obshchyna, naselenye y soobshchestvo kak sub'yekty sotsyal'nykh otnoshenyu / Yu. M. Shvalb. – Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrainy. – Zhytomyr: «Vyd-vo ZhDU im. I. Franka», 2014. – Tom VII. Ekolohichna psykholohiya. – Vypusk 35. – S. 317–329.
10. Shybutany T. Sotsyal'naya psykholohyya: per. s anhl. / T. Shybutany. – Rostov n/D: «Fenyks», 2002. – 544 s.

ШВАЛЬ Ю. М.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

В статье социализация рассматривается как ведущий процесс и механизм становления личности. Раскрыто психологические механизмы социализации как одного из базовых процессов становления индивида как субъекта социальных отношений и построения на этой основе периодизации социального развития. Этот подход позволил рассматривать социализацию индивида как процесс приобретения способности к самостоятельной построения и воспроизведения систем социальных связей и отношений. Выделены возрастные этапы социализации, открывает возможность создания периодизации социального развития личности.

Процесс социализации представляется как один из базовых процессов развития и становления личности за счет развертывания

интимно-психологического механизма дифференциации / интеграции отношений индивида с окружающей средой.

Ключевые слова: социализация, личность, жизненный путь, социальный статус, групповое взаимодействие, само отношение, интеграция, социальное пространство.

SCHWALB J. M.

PSYCHOLOGICAL MODELS OF SOCIALIZATION

The article socialization is seen as leading the process and mechanism of formation of the person. Discloses the psychological mechanisms of socialization as one of the basic processes of formation of the individual as a subject of social relations and building on this basis, the periodization of social development. This approach will enable the socialization of the individual as the process of acquiring the capacity for self-construction and reproduction systems of social ties and relationships. Marked age stages of socialization, allowing the creation of periodization social development of the individual.

The process of socialization is presented as one of the basic processes of development and formation of the person through the deployment of intimate psychological mechanism of differentiation / integration relationship of the individual with the environment.

It is emphasized that in the process of socialization occurs formation and the formation of human qualities of the individual who «nadstroyuyutsya» over his innate and biological properties. It is because of the socialization of the individual is the assimilation of social values, norms, rules and patterns of behavior and interaction.

Keywords: socialization, personality, way of life, social status, group interaction, the attitude, integration, social space.

Стаття надійшла до редколегії 21.01.2015 року.